

યુર્જરી માતાને ચરણે

(રા. કુસુમાકરનું એક 'છૂટ' કાવ્ય.)

પ્રકાશક

કુંપરજી વિદ્યુલભાઈ મહેતા.

નંત્રી—“પરેલખ-પુ”

ગુજરાત વિધાન મંડળ
૨૦ ૧૯૮૬
ગુજરાત વિધાન મંડળ

૧૯૮૬

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાખિદ વિભાગ]

અનુક્રમાંક. ૭૫૧૩

વાર્ષિક.

પુસ્તકનું નામ ગુર્જરા મહાત્માને યજ્ઞે

વિષય દ-:૧

ગુર્જરી માતાને ચરણે

(લાવણીનો લય..)

ગુર્જરી કરમાતી તું અકાલ,

મંદ તુજ પડતો પુણ્ય-પ્રભાવ.

તુજ પૂજનાં રસિયે હૈયે નહિ ઓછા ઉર-ભાવ,

ઉડા ઉડા હેતજ માટે આંખે અશ્રુઆવ,

માત તુજ હાય! હાલ સૌ હોલ,

અરે મુજ દિવ્ય ભૂમિ સુરસાલ.

ગુર્જરી.

ક્યાં તુજ કુન્જ નિકુન્જે પેલા કોયલના લલકાર?

નરસિંહ, મીરાં, પ્રેમાનંદની વીણાની રસધાર! .

રહ્યા એ અણુછેડેલા તાર,

નિરખી વહે આંસુની ધાર.

ગુર્જરી.

પ્રેમ-શૌર્યના પૂજક નર્મદ મર્દની ક્યાં વીર-હાક?

આછાંયે પડ્યો તેનો ના શ્રવણે પડતો હાલ!

અંધ એ થયા વીર-પોકાર,

હવામાં ઉડી ગયા રણકાર.

ગુર્જરી.

બંગ-સુન્દરી ભગિની ત્હારી કરે લલિત સુવિલાસ,

સરસ્વતીનાં મંદિરે ત્યાં મચી રહ્યો ઉલ્લાસ,

પુણ્ય લઈ ઉભો સન્તનો સાથ,
પૂજવા પ્રેમથી શારદ માત.

ગુર્જરીં

પુણ્ય કરંતી રસ-ગીતાના ક્યાં ગાનાર રવીન્દ્ર ?
આર્યજનનું પુનરુદ્ધિપન કરતો શું અરવિન્દ !

માથ ક્યાં વિજ્ઞાની જગદીશ,
રાયને એવા જ્ઞાન-પ્રદીપ ?

ગુર્જરીં

છટાભર્યાં વક્તૃત્વે બાપુ મુરેન્દ્રથી સોહંત,
વીર-ગર્જના કરતો ક્યાં જઈ શોધું કેસરી-સંત ?

માડી તુજ બાગે ક્યાં બુલબુલ,
સરોજનિ સરિખડું અણબૂલ ?

ગુર્જરીં

ધર્મમૂર્તિ ને સત્યવીર હા ! યુગનેતા વિપિન,
લોકોત્તર જીવન જીવતો શુભ દેશભક્તિમાં લીન !

ધડાયાં જેથી અસ્થિ ને ચર્મ,
પુજા એ માની એ યુગ-ધર્મ.

ગુર્જરીં

સ્વર્ગથી દેવ શિસ્તા ઉતર્યા ધરી માનવી રૂપ,
જ્ઞાન-રશ્મિથી શું ઝળહળતા, તેજઅંબાર અતુપ !

વૃદ્ધનર ક્યાં છે મુઝુમુદાર,
અને ધતિહાસરસિક સરકાર ?

વળી ક્યાં ખારીસાલના સંત,
પ્રભુના પ્રેમી-આલ બલવન્ત ? ગુર્જરીં

વળી ક્યાં જમ શોધું લલિત કલાના રસમાં ભીજવનાર,
સંગીત સર્ગીય ચિત્ત કલાને રસિયા દીપવનાર ?
માડી ! તુજ કુદરત કીડાગાર,
હશે મહીં ક્યારે એ રમનાર ? ગુર્જરીં

જગત-ચોકની મધ્યે રોખો સત્યધર્મનો ધ્વજ,
સ્વર્ગથી આશીષ દેતા ઉભા હિન્દહિતાયે સજ્જ,
સ્વામી નર-રત્ન વિવેકાનંદ,
રામકૃષ્ણ પરમ-આનંદ. ગુર્જરીં

કીર્તિશેષ યજ્ઞશેષજ અંકીમ સમાં રત્ન ગુણવાન,
મહર્ષિ, કેશવ, રામમોહન, દત્ત અંગ સંતાન,
કીર્તિની પ્રભા એની ત્યાં એ,
યશોજ્જ્વલ રત્નો બહુ હજી છે. ગુર્જરીં

રમદોળાતું દરિદ્રતામાં સાન્નિધ્યે મહારાષ્ટ્ર,
પણ ના સૂક્ષ્મ વિભૂતિમાં એ દરિદ્ર કે કંગાલ,
બુદ્ધિધન પરાંજયે વંધુનાથ,
ત્યાગી વીરમદ્ધ કંઈ એની સાથ ! ગુર્જરીં

આત્મ-ભોગની રસ-સમૃદ્ધિથી શા એ નર શોભત !
શિશુ-વાટિકામાં એ છુટે હસ્તે ખીજ વેરત,

અમુલ્ય વિદ્યાનાં અણમૂલ,
આંકિયે વિદ્યાનાં શાં મૂલ ? ગુર્જરી૦

સંગમાત્રમે સંત વિરાજે જ્ઞાનતણા ભંડાર,
દીપતાં શું બ્રહ્મવર્ચસે ઋષિજીવન જીવનાર!

વિહરતા પુસ્તકને ઉદ્યાન,
કરે એ પરિમલનાં રસ-પાન. ગુર્જરી૦

ગૂઢ મૌનમાં ઉભું અલિયાં એક ભુવન શું પ્રશાન્ત,
એક મહા નરની વિભૂતિનું જ્વલન્ત એ દટાન્ત!

સ્મૃતિ કંઈ પુણ્ય-ભરી ઝગકંત,
હૃદયમાં ધડીભર મીઠી રમંત. ગુર્જરી૦

સ્મૃતિ રહી એ સવિતાદ્યુતિની અસ્ત થયો માર્તંડ,
ગોપાલે મુક્યું કંઈ પાછળ ધ્રુમતું તારક-ટન્દ!

ભારતિ સેવામાં મસ્તાન,
સંતજન કંઈ કંઈ વિદ્વાન. ગુર્જરી૦

દુર્ભાગી મુજ દેશની માંહી કંઈ રમણી રીયાય,
કુંળી કુમળી કુસુમ-કળીઓ કંઈ કંઈ હા ! ચગદાય,

નહિ વિદ્યાજળ કંઈ સિંચાય,
ધૂળમાં પુણ્યો રગદોળાય,

સુન્દરી પામે ના સન્માન,
ધટ્યાં હા! મહિલાકેરાં માન! ગુર્જરી૦

વળી વિશેષ વિધાયે વિધવાજનના મૃદુલાં ઉર,
અળખામણું નિજ જીવન ધસડે રૂઢિચુસ્તો ફર,
વળ્યાં વિંટળાઈ હાય! ચોપાસ,
કરંતાં હૈયાં કંઈક હતાશ. ગુર્જરી૦

આર્તપ્રોકાર સુણી ત્યાં ધાયા કર્વે ઘેડું પાંત,
જોગવતા, જીવનતપ તપતા, નિર્મળ ઉરના સંત, -
સુન્દરીકિતાર્થ શારદ-પીડ,
ચોજીને ક્યું એમનું ધણ. ગુર્જરી૦

એક મહાન વિભૂતિ અહિયાં દેવ-અવતાર મનાય,
લોકહૃદયમાં દહ ભક્તિ વસી એમની પૂજા થાય,
ધન્ય એ પ્રાતઃકાલનું નામ,
વૃદ્ધ નર ધુમતા પૂર દમામ. ગુર્જરી૦

મહાન ને મહાભાગ મહાશય ન્યાયમૂર્તિ તેજંગ,
વીરખાળક તેનો નિરખી કંઈ પુણ્યસ્મરણ જગદંત,
વિનોત પણ સમર્થ સમર્થ વીર,
સાધમાં ચંદાવરકર ધીર. ગુર્જરી૦

રમાયાધએ રજુ કર્યું શુભ ચિત્ર ખોલી ઉર-હાર,
 દિવસ ભાવભર્યું કલ્યાણક સાધીને સહચાર,
 એમના પૂણ્યોજ્જ્વલ પતિદેવ,
 રહ્યું હા! સ્મરણ એનું અવશેષ ! ગુર્જરી૦

મંદાકિની અહિં દેશ-ભક્તિની ખળખળ ઝહેતી જાય,
 કંઈક આત્મ એ પૂણ્યોદકનાં અમૃતમાં ભીંજાય,
 રમ્ય એ ભૂમિ, રમ્ય સંતાન,
 સ્વર્ગની કુલ-વાડી ય સમાન. ગુર્જરી૦

વીર પરાક્રમી પૂર્વજનો અહિં શૌર્યભર્યો ઇતિહાસ,
 પૃથ્ઠ પડ્યાં ખુદ્શાં કંઈ તેનાં થતો શું દષ્ટિ-વિલાસ!
 સિંહગઢ સિંહસૂતનો દુર્ગ,
 નિરખિ લોહ ઉછળે ઉર. ગુર્જરી૦

પંજાબી લાલાઓ વીરમલ્લ વક્ષસૂતો શું ભરાવ,
 પ્રચંડ ભુજને ચપલ નેત્ર હા! મર્દાની શું સ્વભાવ!
 આખું એ અંગ ભર્યું પરિપુષ્ટ,
 આંખનાં તેજમહી પૌરુષ. ગુર્જરી૦

નાણુક નમ્રવિનમ્ર સ્વભાવે યદુક્ષમાં તુજ ખાલ,
 તન-વંભવ સંપત્તિ આરોગ્યની અનહદ આ! કંગાલ,

માજી ! ક્યાં ત્હારા બટુક કુમાર,
અને ક્યાં મદ્દપાદ-સંચાર ?

ગુર્જરી૦

વીરજનોની ભૂમિ નથી મા ! સૂક્ષ્મ સંપત્તિ લીધી,
વિલાસી વિધાનાને સહકૃત્ય કંઈ પંજાબી વીર,

માજી ! ત્યાં કંઈક ભારતિ-ભક્ત,
દેશહિતમાંજ બન્યા અનુરક્ત.

ગુર્જરી૦

એક મદ્દના મુખમાંથી શું છુટે વાણીનો ઘોષ,
ઉછળે અવિરત એ ત્યાં, થાતો આત્મ શું ડામાડોળ !

માજી ! હલમલી જતું શું ઉર,
ઉછળતું દેશભક્તિતું પુર !

ગુર્જરી૦

પંજાબી નર-કેસરી ધૂમે હજીયે દેશ વિદેશ,
નિજ ભૂમિને માટે ગરજે શો એનો આવેશ !

પુણ્યભર રમ્ય ઉચ્ચ આદેશ,
ભીરુતા નહિ એને ઉર લેશ.

ગુર્જરી૦

હિમાલય શા. પ્રૌઢ દીસતા મહાશય મુન્શીરામ,
જેનાં પ્રમોદકારી દર્શન મંગલ ને અભિરત્ન,

દર્શને ખરે પાપના પુન્ન,
આત્મ તો બને નિર્મળી કુન્ન.

ગુર્જરી૦

શોકાનલ સંતાપ તાપમાં સળગે આ સંસાર.
ત્રિવિધ તાપના તનખાઓ આ ઉડે જગત મોઝાર,
બળંતા તેમાં માનવ માત્ર,
ચખાડે કાણુ તહિં અમીપાત્ર ? ગુર્જરી૦

એ અમી-પાત્ર ધરી ઉભો તો પંખળી નર-વીર,
વિશ્વપાદશાહ જગદ્દતીર્થ એ સ્વામિ રામચન્દ્રવીર,
ભીજે એ પુણ્યચન્દ્રિકામાંહી,
શોક સંતાપ જતા વિલાંધ. ગુર્જરી૦

માનસના મોતી ચરનારા લાલા હું સન્નરાજ,
મથી રહ્યા ત્યાગી નર ઉંચે ચડાવવા શું સમાજ!
હતા ગુરુદત્ત નયન-આનંદ,
મહાશયજી એ શા સુખકંદ!
ભૂમિ જ્યમ સીચે સિન્ધુનાં નીર,
સીચે લમ ઉર કંઠક બલવીર. ગુર્જરી૦

શુભ સ્વર્ગમાંહી વસનારી મંદાકિની પવિત્ર,
જગદુદ્ધારણુ કાળે ઉતરી પુનિત નિર્મળે નીર,
વેરતી પગલે પુણ્યપ્રસાદ,
રહે તહિં લેશ કેમ અવસાદ ? ગુર્જરી૦

મંગલકારી પ્રણયપ્રવાહે કંઈક આત્મ ભીંજાય,
ભવભવનાં આત્માને બાઝ્યાં કિંદિમય અહિં ધોવાય,

ધન્ય સંયુક્ત લક્ષિત શુભ પ્રાન્ત,
રથું જ્યાં વારાણસીનું ધામ. ગુર્જરી૦

હૃદયેશ્વર પ્રાણેશ્વર પ્રભુવર રામ હિર-આરામ,
નિખિલ જગતનું ભદ્ર કરંતું જેમનું મંગલનામ,
અહીંઆં પ્રકટયા'તા પ્રભુદેવ,
જાનકીપતિ પ્રમુ પ્રાણેશ. ગુર્જરી૦

વૃંદાવનની કુન્જગલીમાં થતો અનાહત નાદ,
કૃષ્ણચંદ્રની ભવ્ય બંસરી વેરે મિથ પ્રસાદ,
હજીયે થતાં ગીતાનાં ગાન,
સુકોમળ પ્રેમતણાં રસપાન, ગુર્જરી૦

ભીમસેન ભંડારીર ધર્મને કૃષ્ણસખા અગ્નિન,
ભારતનાં સંતાન ભવ્ય આ, આ ભૂમિનાં સૂત,
દ્રૌપદી પતિપરાયણ માત,
ભીષ્મનાં ભીષ્મવ્રત વિખ્યાત. ગુર્જરી૦

અંહિજ થયા'તા અખિલ વિશ્વનાં આસુડાં હોનાર,
પરહિતમાં રત બની આહુતિ સ્વાત્મતણી દેનાર,

શીખગ્યો દયાપ્રેમનો પંથ,
અહા એ યુદ્ધદેવ ભગવન્ત. ગુર્જરી૦

આજ ભૂમિમાં માલવિયાજી વેરે વાણી પ્રસાદ,
પવિત્ર ગંગાજળ નિર્મળ શું ચરિત હા ! કિદાત,
એમનું રમ્ય વિકાર-વિહીન,
ચિત્ત શું દેશભક્તિમાં લીન. ગુર્જરી૦

ધર્મ-ભાવના આર્યજીવનની સતેજ પુનરપિ થાય,
સરસ્વતીસેવનથી ચેતન નૂતન કંઈક પમાય,
ધારીને એવું મુન્દરલાલ,
મથ્યા હિન્દુશારદીક માટ. ગુર્જરી૦

ચિન્તામણિસમ ચિન્તામણિ ને નહેરૂ મોતિલાલ,
ભારતદેવીના ભક્તો એ હસ્તે લઈ દુલ્લ-જામ,
વધાવે દેવી ભારતમાત,
કિમળકા ઉછળે કિરે અમાપ. ગુર્જરી૦

ગોદાવરી કૃષ્ણા કાવેરી વહતી પુણ્ય સરિત,
પાવન કરતી પુણ્યપ્રવાહે ઘેતી સર્વ દુરિત,
કિમાં જ્યાં મંદિર કંઈ પ્રાચીન,
રત્ન ત્યાં દેશ-ભક્તિ વિલીન. ગુર્જરી૦

વીરગર્જના ગુણ છોડીને કરતો આપર રાજ,
સિંહનાદ એ ઝીલી રહ્યો છે આજે સકલ સમાજ,
વૃદ્ધ નરનો થું ક્ષાત્ર-પ્રભાવ,
વદનપર શો છે તેજ જમાવ ! ગુર્જરી૦

સતત ધ્વજિતો ભારતહિતને સમર્થ જાંકર નેર,
જ્ઞાનાનંદની સતો લેતા અહિંયાં મીડી લહેર,
કંઠકિની મેધાના ચમકાર,
કંઠકનાં જીવનચરિત ઉદાર. ગુર્જરી૦

અણગણુ વેરાયા વીરલા મા ! દશદિશે મશહર,
નામાક્ષર શુભ જેના સ્મરતાં ઉછળે પ્રેમે કિર,
જેમનાં મંગલ પવિત્ર નામ,
જેમનાં જીવનવૃત્ત નિષ્કામ. ગુર્જરી૦

વેદમ્તયાસ્રમ જીવન જેનાં, વૃત્તિ જેની નિષ્કામ,
સ્મરું ન સ્મરું હું તોયે જેને જરી ન લાગે જાંખ,
ભારતનાં કંઠ એવાં સંતાન,
જેમનાં નામ હૃદય-વિશ્રામ. ગુર્જરી૦

દયાનંદ દાદાની જનની કિરોજશાહની માત,
આજ સુરત રહતી કાં દેખું ? ક્યાં તુજ મુખ રળિયાત ?

માણ ! તુજ પ્રતિભા અને પ્રતાપ,
ઉડ્યા રે ક્ષણભર કરી ચમકાર !
શેધું ક્યાં ગુર્જરીનાં સંતાન,
પરાક્રમી ઉજળાં રતન મહાન ?

લક્ષ્મી તાળી દઇ નાસે ત્યમ ગયો ત્રિપાહી સંત,
કુમળી કુંવળ રણજીતની ખરી મા ! ક્યાદુઃખનો અંત ?

નિરખિ સ્થિતિ હૃદય બેદાય,
આંખમાં અમુ મા ! નહિ માય. ગુર્જરી૦

અનેક આમ નિરાશામાં મા ! આશા ઉજળી એક,
ગોંતા જીવની નિષ્કામ ગાંધીએ જગવ્યો અહિયા બેખ,

ગુર્જરી કરશે એ ઉદ્ધાર,
સાધુજન સંતદેવ અવતાર. ગુર્જરી૦

કસ્તુરીએ કસ્તુરીસમ મહેંકાવ્યો વન-દેશ,
ધન્ય ધન્ય ગુજરાતજી તુંધી તિમિરમંહિ ઉજ્જેશ,

સ્વામીસહ સત્યાગ્રહ ઝુંમેશ,
ઉઠાવી ધર્યો દિવ્ય તેં બેખ. ગુર્જરી૦

સેવાધર્મતણી ધરી કફની કરતો ટેલ પટેલ,
ધુમતો ઝીન્હા સમજી પુરા રાજ્યરંગના ખેલ,

ધુમતા ત્હારા કંઈ કંઈ સુત,
નહિં નહિં લજવાશે મા ! કુખ. ગુર્જરીં.

પુણ્ય સુરભિના પ્રભાવથી આ ખીલશે ગુર્જર દેશ,
દિવ્ય સુલોચન ઉઘાડશે તુજ ગાલ તાણાય હમેશ,
થશે તું વરેણ્ય રમ્ય સુશ્રાગ,
દેવજન રમશે અહિં મહા ભાગ ! ગુર્જરીં

ઝગળ કસુમ્મી ધ્વજનાં જ્યોતિ સઘ નિરખયું માત!
ઉપા ઉઘડશે, પ્રકટ થશે અહિં ઉજ્જવલ પુણ્ય-પ્રભાત!
ઉઘડશે ઉજળો પુણ્ય-પ્રકાશ,
ફળો મુજ સત્વર ફરની આશ ! ગુર્જરીં

માધ ૧૯૭૪.

કુસુમાકર.

નીચેની લીટીમાં નીચેનાં નામોનો ઉલ્લેખ છે:-

૧.	લીટી.	
૩	૧	અશ્વિનીકુમાર દત્ત.
૪	૫	પ્રો. રામકૃષ્ણ ભાંડારકર
૫	૧૧	દેવ. મા. તિલક.
૭	૭	લાલા લજપતરાય.

કવિ ન્હાનાલાલનું દિવ્ય પ્રતિભાભર્યું ‘ધન્ય હો ધન્યજ પુણ્ય-પ્રદેશ’ એ ગીત વાંચ્યા પછી આ કાવ્ય લખવાની પ્રેરણા થઈ છે. ગુજરાતના મહાકવિએ ગુજરાતના ગૌરવનું કંઈક એકરંગી ચિત્ર દોર્યું નથી ? સહૃદય વાચકની કલ્પના આગળ આ કાવ્ય કંઈક જુદોજ પ્રદેશ ઉઘાડશે એવી આશા છે. આ કાવ્યમાં ‘જયજય ગરવી ગુજરાત’નો પ્રેમશૌર્યભર્યો ઉજાગાર નથી, ‘ગુણવન્તી ગુજરાત’ની મૃદુતા અને મીઠાશ નથી, ‘અમારો ગુણિયલ ગુર્જરદેશ’ની ઓજસ ભરી ભવ્યતા કે પદેપદે વેરાયલી રમ્યતા નથી, અરે ‘રણિયામણી ગુજરાત’નું ઠાવકાપણુંયે નથી, છતાં જે છે તે, વાચક ! ત્હને સંસારની ક્ષુદ્ર ધડમથલ-માંથી કંઈક ઉન્નત પ્રદેશમાં લઈ જાય એવું નથી ? એક સ્થળે ચિરસ્મરણીય ભાઈ રણજીતરામે લખ્યું છે કે સંતોષના દહાડા બહુ ભોગવ્યા હવે તો રંગેરંગમાં અસંતોષ ઉજાગવો જોઈએ. તદનુસાર અસંતોષનું જ ગીત છે. હવસની ગઝલોના આનંદમાં ખૂંકતાં ચિત્તને ધડીભર દેશ-ભક્તિનો દિવ્યાનંદ જો આ કાવ્ય ચખાડશે તો કર્તા તેની કૃતિને સજ્જ માનશે. સ્વચિત્તના અનુરંજન ઉપરાંત આના સિવાય ખીજો હેતુ-ખીજી વધારે રમણીય અભિલાષા-કોઈપણ લેખકના હૃદયમાં શી હોઈ શકે ?

લેખક.

પ્રકાશક:-કુંવરજી વિઠ્ઠલભાઈ મહેતા.
“પંચવન્ય” પ્રેસ, પારસીશરી, સુરત.

સુરત-ચૌદાના પુલકેપર આવેલા “સુરત સીટી” પ્રીન્ટીંગ
પ્રેસમાં દાદારાદાસ માનસિંહે છાપ્યું.
